
CIRCULAȚIA CĂRȚII ROMÂNEȘTI VECHI DE RÂMNIC ÎN BASARABIA

Igor Cereteu

Bibliotecile bisericilor din Moldova de Răsărit au acumulat în timp, prin preoți, dascăli, diaconi și comunități, numeroase cărți manuscrise sau tipărite în diferite centre românești și străine, necesare oficerii slujbelor religioase. Preoții din Basarabia au utilizat, și mai utilizează încă, în timpul serviciilor divine literatură religioasă, ieșită de sub teascurile tipografiei de la Râmnic, or cărțile din acest centru sunt destul de numeroase la est de Prut, dovadă că ele erau foarte solicitate de fețele bisericești. Cărțile erau dăruite, cumpărate, împrumutate de proprietari, care însemnau pentru „ca să știe” numele posesorului, localitatea și biserica, data cumpărării sau actului de donație, iar din aceste note se pot restabili în mare parte itinerarele pe care s-a deplasat cartea în spațiu și timp.

Una dintre cele mai valoroase tipărituri, semnate de Antim Ivireanul la Râmnic, cu circulație în Basarabia, este *Antologhionul* de la 1705 (BRV 1903, I (147), 462; BRV 1944, IV, 219). Deși se află într-un exemplar în fondurile Muzeului Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu” (cota 2752 F.B.), credem că această carte poate fi înțâlnită și astăzi în bibliotecile bisericilor basarabene și este folosită de către preoți în oficierea slujbelor religioase (Cereteu 2008, 78-80). Însemnările de pe carte sunt destul de fragmentate (Cereteu 2008, 80) și putem reconstitui doar numele unor posesori. De asemenea, se cunoaște ca acest *Antologhion* a fost cumpărat de către preotul Nicolai, probabil, în secolul al XVIII-lea, cu precizarea „ot Ruși, care iaste piste Dunăre”. Un exemplar de *Antologhion* al acestei ediții s-a aflat în perioada interbelică în biserica satului Cotu Morii (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 377).

Nu mai puțin important este *Octoihul* de la 1706 (BRV 1903, I (151), 467; BRV 1944, IV, 220), tipărit prin sprijinul financiar al spătarului Mihai Cantacuzino (Teodorescu 2005, 25) în tipografia Episcopiei de la Râmnic. În prezent cunoaștem

două exemplare de colecție¹ ale acestei ediții, care au circulat pe teritoriul Basarabiei. Primul a fost cumpărat în anul 1734 de către Hagi Todor pentru necesitățile liturgice ale schitului Misrăvu, fără a oferi alte precizări privind localizarea acestei instituții monahale. Din altă însemnare de la f. 2 nenumerotată (de la începutul cărții) constatăm ca *Octoihul* a aparținut unui logofăt pe nume Iordache și era „nepot lui sin Marii ot Vlașca”. Precizăm că acest exemplar este coligat cu *Antologhionul* de la 1705 și, se pare, au avut același itinerar. Exemplarul al doilea nu are însemnări din care s-ar putea restabili locul aflării sau segmentele geografice pe care s-a deplasat în timp.

Un *Triodion*, din 1731 (BRV 1910, II (204), 41; Poenaru 1973, 187) s-a aflat la biserica Râșcanu din Chișinău (Constantinescu-Iași 1929, 37), iar *Pentisostarionul*, ediția din 1743 (BRV 1910, II (233), 73) a fost constatat în perioada interbelică în satul Vadul lui Vodă, în prezent orașel în municipiul Chișinău (Caproșu, Chiaburu 2008, I, 530, 562).

O *Evanghelie*, ediția din 1746 (BRV 1910, II (246), 88) s-a aflat în localitatea Pășcăuți (azi, regiunea Cernăuți, Ucraina), care în perioada interbelică este atestată la muzeul din Chișinău, și alta la Tuzara (Călărași) (Constantinescu-Iași 1929, 38). În satul Onișcani (Călărași) (Mihail 1993, 214) a fost constatată prezența în perioada interbelică a *Liturghiei* de la 1747 (BRV 1910, II (256), 99). Un *Apostol*², tipărit la Râmnic, în anul 1747 (BRV 1910, II (251), 94) a circulat în centrul Basarabiei, și din însemnări constatăm că este cumpărat în 1780 de către preotul Toader din Isacova (Orhei).

¹ Exemplarele se află în colecția Muzeul Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu”, cota 2752 F.B. și respectiv 4027 F.B. (în continuare vom cita: MLR)

² Exemplarul se află în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, cota 56051 (în continuare se va cita: BNRM).

A fost atestat un exemplar de *Cazanii*, ediția din 1748 (BRV 1910, II (263), 105), în localitatea Seliște (Nisporeni), cu circulație în Boldurești (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 326-327), altele în Sireți (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 504), Văsieni (Ialoveni) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 152, 265, 297, 389), Vărzăreștii Vechi (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 546)³.

Octoiul din 1750 (BRV 1910, II (277), 113; BRV 1944, IV, 244) a fost semnalat în satele Sinești (Ungheni) și Cornova (Ungheni) (Constantinescu-Iași 1929, 38).

Un *Antologhion*, tipărit la Râmnic în anul 1752 (BRV 1910, II (281), 120), a aparținut în perioada interbelică bisericii din satul Buda (Călărași), iar în însemnarea fragmentată este amintită și localitatea Dolna (Nisporeni) (Constantinescu-Iași 1929, 38; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 16).

Molitvenicul de la Râmnic, 1758 (BRV 1910, II (308), 142) s-a aflat în biblioteca bisericii din localitatea Bozieni (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 373).

Un exemplar de *Liturghie* de la Râmnic, din anul 1759 (BRV 1910, II (314), 146) a fost semnalat în perioada interbelică în biserica Ciuflea din Chișinău (Constantinescu-Iași, 38).

Am atestat patru exemplare de colecție⁴ ale *Triodionului*, ediția din 1761 (BRV 1910, II (326), 156), tipografia Episcopiei, care au circulat, conform însemnărilor, în partea de nord și în centrul spațiului dintre Prut și Nistru. Conform însemnărilor, un exemplar a aparținut bisericii satului Mircești (Ungheni). Altul s-a aflat în localitatea Dângeni, actualul raion Ocnița. Din însemnări constatăm ca un *Triodion* al acestei ediții s-a aflat de la începutul secolului al XIX-lea și probabil până la mijlocul secolului al XX-lea în satele Plop și Climăuți (Dondușeni), cumpărat mai întâi de „preotul Ion sîn preotului Neculai ot Plop” pentru biserica din această localitate, iar mai târziu a fost vândut preotului Iacov din Plop, pentru biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului din satul Climăuți (Dondușeni). Ultimul exemplar are la f. 230^v o însemnare actuală cu numele ultimului posesor: „Larisa Lupașco”. *Triodioane* ale acestei

ediții s-au aflat printre cărțile bibliotecii mănăstirii Căpriana (Mihail 1993, 181; Eșanu et al. 2003, 390), în satele Călinești, Năvârneț (Fălești), Florițoaia (Ungheni) (Cereteu 2009, (16), 30), la biserica Ciuflea din Chișinău (Constantinescu-Iași 1929, 38), în Lozova (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 118), Cobâlnea (Șoldănești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 165-166, 245).

Un *Octoih*, Râmnic, 1763 (BRV 1910, II (334), 161) a fost proprietatea ierodiaconului Ignatie de la mănăstirea Dobrușa (Șoldănești), care în perioada interbelică se afla în biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Mihail 1993, 175). Un exemplar a fost atestat în biblioteca bisericii din satul Năvârneț (Fălești) (Cereteu 2009 (18), 30), altele – la mănăstirile Curchi, Răciula, Condrița, muzeul din Chișinău (Constantinescu-Iași 1929, 39), Tuzara (Călărași), cu circulație la mănăstirea Neamț, la Iași, Huși (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 137, 143).

O *Psaltire*, ediția din 1764 (BRV 1910, II (340), 163) a fost semnalată în biserica Sfântul Dumitru din Bujorăuca, sat care în prezent este un microraion al orașului Soroca (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 623).

În Basarabia au circulat și exemplare ale *Antologhionului*, ediția din 1766 (BRV 1910, II (345), 170; BRV 1944, IV, 251), tipografia Episcopiei. În colecțiile din Chișinău sunt cunoscute patru exemplare⁵. Din însemnări aflăm că un exemplar al *Antologhionului* a circulat în partea centrală a Basarabiei și s-a aflat până la începutul secolului al XIX-lea în biserica din localitatea Meșeni, din actualul raion Rezina, fiind cumpărat de Dănilă Lașca și sora lui Roxanda, pentru necesitățile liturgice ale acestei biserici. Ulterior, adică înainte de 14 iulie 1814, cartea a fost transferată împreună cu biserica veche în satul Scorțeni (Telenești). Unul dintre exemplare nu are însemnări, care ar putea oferi unele informații despre circulația cărții. Sunt cunoscute doar numele a doi proprietari, sau persoane care s-au folosit de ea: „Ierei Teodor, Gavril sin ego”. Un *Antologhion* a aparținut bisericii din satul Petrușeni (Râșcani) din nordul Basarabiei și a fost vândut mai întâi de către Vasile legătorul de cărți „drept 20 lei preutesie(i) Tudosii nemesniciții ot Pătrușani”, iar la 20 ianuarie 1849 locuitorii acestui sat l-au cumpărat

³ *Cazanile* sunt datate greșit cu anul 1747.

⁴ Exemplarele se află în colecțiile BNRM (cota 56023), Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (cota 23497-1) și Muzeul Național de Artă al Moldovei (cota 4001 și 3992) (în continuare vom cita: MNAM).

⁵ Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota IV-37641, IV-37019) și MNAM (cota 3978, 3984).

de la pălămarul Gheorghie Șalariu pentru biserica lor. Un exemplar, cu circulație în satele Săseni (Călărași) și Bravicea (Călărași), a fost identificat în biblioteca bisericii din satul Dereneu (Călărași) (Mihail 1993, 200-201), iar altul la Sinești (Ungheni) (Constantinescu-Iași 1929, 39).

Sunt cunoscute patru exemplare de colecție⁶ ale *Penticostarionului*, ediția din 1767 (BRV 1910, II (351), 173), tipografia Episcopiei, însă doar două au însemnări manuscrise, din care putem stabili itinerarele pe care au circulat. Dintr-o însemnare sumară constatăm că un exemplar s-a aflat în prima jumătate a secolului al XIX-lea în satul Stoicani din părțile Sorociei. Din consemnările posesorilor altui *Penticostarion* rezultă că a fost cumpărat la 5 martie 1775 de către preotul An-tohi, împreună cu preuteasa Măriuța din localitatea Boghești, fără a fi indicată unitatea teritorial-administrativă sub jurisdicția căreia s-a aflat, dar se pare ca este vorba de localitatea Boghești din partea de nord a județului Vrancea. În perioada interbelică a fost semnalat un exemplar în biblioteca bisericii din satul Cucioaia (Telenești), care la 3 iunie 1816 aparținea satului Biliceni (Sânge-rei) (Mihail 1993, 203-204), altele la Albineț (Fă-lești), Zăhăicani (Criuleni) (Constantinescu-Iași, 39), biserica Sfântul Dimitrie din Soroca (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 86).

Un *Molitvenic* de la Râmnic din 1768 (BRV, II (358) 182), a fost depistat în perioada interbelică la muzeul din Chișinău cu circulație în Cea-dâr-Lunga, localitate din sudul Basarabiei, iar *Liturghierul*, din 1767 (BRV 1910, II (350), 173; BRV 1944, IV, 251), s-a aflat în Scumpia (Fălești) și la mănăstirea Curchi (Constantinescu-Iași 1929, 39).

Și *Mineiele* de la Râmnic (1776-1780) au circulat în localitățile din Basarabia (Mihail 1993, 216; Cereteu 2008, 84-88). Sunt cunoscute *Mineiele* pe toate lunile anului, care au aparținut bisericii din localitatea Vadu Leca (Telenești). În perioada interbelică alte *Mineie* de la Râmnic se aflau în bisericile din satele Năpădeni și Florițoia (Ungheni) (Cereteu 2009, (26-40), 31-32). La mănăstirea Hârbovăț au existat *Mineiele* de la Râmnic pe lunile decembrie, aprilie, mai, iunie (Mihail 1993, 186). *Mineiul* pe iunie s-a aflat în localitatea Țibirica (Călărași) (Mihail 1993, 209), altul,

pe luna septembrie, în mănăstirea Dobrușa (Șoldănești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 405; III, 497), pe luna octombrie, în satul Bujorăuca (Soroca) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 260), iar pe decembrie la mănăstirea Căpriană (Eșanu et al. 2003, 391).

Un exemplar al *Octoiului*, ediția din 1776 (BRV 1910, II (396), 217) a circulat, probabil, într-o localitate din centrul Basarabiei. Un posesor anonim a scris pe f. 2 nenumărată că această carte „este a sfintei biserici Cehorul”⁷, fără a oferi alte precizări. Un *Octoih*, incomplet, cu însemnări sumare și fragmentare, a aparținut în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea lui Nicolai dascăl și lui Maței dascăl, iar mai târziu, perioada nu este indicată, lui Neculai Grosu⁸. Un alt *Octoih* a fost cumpărat în anul 1784 de către preotul Fodor Gorgos din satul Negrești din ținutul Orheiului (în prezent Strășeni). Ulterior, la 20 noiembrie 1804, cartea se afla în localitatea Budăi (Telenești), iar în perioada interbelică era la biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Mihail 1993, 164). Altele erau printre cărțile bibliotecii bisericii din satele Erdec-Burnu (azi, regiunea Odesa, Ucraina), la muzeul din Chișinău, cu circulație în Tighina (Constantinescu-Iași 1929, 40), în satul Suruceni (Ialoveni), în Scoreni (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 263; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 281).

Triodionul, ediția din 1777 (BRV 1910, II (410), 222), tipografia Episcopiei, este prezent în colecțiile din Chișinău în patru exemplare⁹. Primul a aparținut, potrivit însemnărilor, satului Costești, fără a fi indicată unitatea teritorial-administrativă sub jurisdicția căreia s-a aflat pe la 1780. Al doilea, a circulat în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea în Bucovina, de unde a ajuns la una din bisericile din Basarabia. Din însemnările exemplarului trei constatăm că a fost cumpărat „în zilele preînălțatului domn Ion Costantin Mavrucordat” de către preotul Chirică de la dascălul Lazăr, fără a fi precizată localitatea sau biserica unde s-a aflat. Acesta din urmă a aparținut, încă din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, bisericii cu hramul Sfinților Voievozi din Buiucani

⁷ Este vorba, probabil, de localitatea Cihoreni (Orhei).

⁸ Exemplarele pot fi consultate la MLR (cota 4915 F.S.) și la BNRM (cota 74380).

⁹ Exemplarele pot fi consultate la MLR (cota 6832 F. B., 774 F. B.), BNRM (cota 57801) și Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, cota 8945/351 (în continuare vom cita: MNEIN).

⁶ Exemplarele se află în fondurile BNRM (cota 44065, 25268, IV-37328) și MNAM cu cota 4030.

(Caproșu, Chiaburu 1910, II, 281, 512), care în prezent este sector al municipiului Chișinău. Un *Triodion*, ediția 1777, a fost proprietatea satului Purcari (Ștefan Vodă) din sudul Basarabiei, iar în perioada interbelică se afla în biblioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Mihail 1993, 167), altele la Onișcani (Călărași) (Mihail 1993, 214), Hoginești (Călărași) (Mihail 1993, 218), Mălăiești (Râșcani), Vorniceni (Strășeni), mănăstirea Curchi (Orhei) (Constantinescu-Iași 1929, 40), Dolna (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 266), Pojoreni (Ialoveni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 280), Ciorăști (Nisporeni), cu circulație în Iurcenii (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 280-281, 352, 415), Strășeni (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 282-283, 321, 310), Drăgușeni Noi (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 524; III, 40).

Este cunoscut un exemplar de colecție de *Cazanii*, ediția 1781 (BRV 1910, II, 445; BRV 1944, IV, 262), care a circulat în localitățile Hordinești (Rezina) și Horăști (Ialoveni)¹⁰, altele au fost constatate în perioada interbelică la Scoreni (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 350; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 439), la Ialoveni – un exemplar provenit din mănăstirea Dobrușa (Șoldănești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 546). Un exemplar de *Cazanie* (1781) l-am cercetat în biserica satului Drochia (raionul Drochia) (Cereteu 2007, 55).

În bisericile din Basarabia a circulat și *Molitvenicul*, ediția din 1782 (BRV 1910, II, (453), 274; BRV 1944, IV, 263). În prezent cunoaștem două exemplare¹¹ ale acestei ediții. Primul a aparținut, potrivit însemnărilor, unor instituții monahale ca Dobrușa și Coșălăuca (Șoldănești), din Basarabia. Însemnările manuscrise sunt fragmentate și sumare, din care cauză putem stabili doar că la 11 ianuarie 1805 cartea aparținea obștii Dobrușa. Exemplarul doi a aparținut unui sat – Talpa, apoi, în secolul al XX-lea, unui centru monahal din Basarabia. Au mai existat exemplare la mănăstirea Condrița și în satul Ustia (Criuleni) (Constantinescu-Iași 1929, 40).

Destul de răspândit este *Triodionul*, ediția din 1782 (BRV 1910, II, (456), 277; BRV 1944, IV, 263), tipografia Episcopiei, păstrat în diferite co-

lecții în cinci exemplare¹². Primul a fost cumpărat la 25 noiembrie 1787, de către boierul Dumitrache Meleghi, proprietarul moșiei Bodești din ținutul Soroca, la prețul de 18 lei „spre pomenirea me(a) și a părinților mei Tănas și Todoseia”. După moartea vornicului Meleghi, survenită în anul 1819, cartea a revenit unuia dintre urmașii acestuia, și anume, fiicei sale Nastasia, soția lui Constantin Trohin. Al doilea exemplar a circulat, potrivit însemnărilor, în Moldova din dreapta Prutului. Cartea a fost cumpărată în anul 1783 de dascălul Lazăr, fără a fi precizată localitatea sau biserica pentru care s-a făcut cumpărătura. Pe f. 7^V dascălul Ioan din Botoșani a scris un tropar. Conform consemnărilor, scrise de preotul Ion la 10 aprilie 1817, alt *Triodion* a fost dăruit de către acesta bisericii din localitatea Sevrova (Florești), din partea de nord a Basarabiei. Al patrulea exemplar era proprietatea bisericii satului Milești (Ialoveni) și a fost cumpărat de către locuitorii acestui sat. Au existat exemplare în Buțeni (Hâncești), Ustia (Criuleni), Vadul lui Isac (Cahul), Vorniceni (Strășeni) (Constantinescu-Iași 1929, 40), Ghidighici (municipiul Chișinău) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 343, 369; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 403), biserica Sf. Nicolae din Orhei, cu circulație în Negrești (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 377), Pereni (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 417-418).

Este cunoscut un exemplar¹³ al *Sinopsisului*, ediția din 1783 (BRV 1910, II (459), 279). În însemnările manuscrise nu există informații despre locul aflării cărții sau itinerarul pe care s-a deplasat în timp. Un *Sinopsis* a fost atestat în biblioteca bisericii din satul Hirova (Călărași) (Mihail 1993, 205) și altul la mănăstirea Curchi (Constantinescu-Iași 1929, 40-41).

Cuvintele părintelui Teodor Studitul, din 1784 (BRV 1910, II (481), 295) a aparținut bibliotecii mănăstirii Căpriană, până la închiderea ei de către autoritățile sovietice (Mihail 1993, 181; Eșanu et al. 2003, 391), altul a fost descoperit în mănăstirea Tabăra, care s-a aflat în prima jumătate a secolului al XIX-lea în mănăstirea Hâncu, din centrul Basarabiei (Mihail 1993, 195). Un exemplar, care a aparținut satului Mereni (Anenii Noi), a fost descoperit în perioada interbelică în

¹⁰ Cartea poate fi consultată la MNAM, cota 3989.

¹¹ Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 53401, 10981).

¹² Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 10401, 56861), MNAIM (cota FB-24847), MLR (cota 4082 F.S.) și MNEIN, cota 13136.

¹³ Exemplarul poate fi consultat la MLR (cota 4083 F.S.)

mănăstirea Hirova (Călărași) (Mihail 1993, 197), în satul Țibirica (Călărași) (Mihail 1993, 209), mănăstirea Curchi (Constantinescu-Iași 1929, 41), la mănăstirea Jabca, provenit de la schitul Dobrușa (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 51; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 530; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 513)¹⁴.

Exemplare ale *Evangheliei*¹⁵, ediția din 1784 (BRV 1910, II (474), 289), erau destul de numeroase pe teritoriul Basarabiei. Primul a circulat în primele două decenii ale secolului al XIX-lea în nordul interfluviului dintre Prut și Nistru, în localitățile Gârbova (Ocnița) și Stoicani (Soro-ca). O *Evanghelie* a fost cumpărată în anul 1795 pentru localitatea Criuleni, din partea centrală a Basarabiei. Nu cunoaștem proveniența a două exemplare de colecție, pentru că nu au însemnări manuscrise. Ultimul exemplar a fost proprietatea bisericii din satul Heciul (Sângerei). În perioada interbelică *Evanghelii* (1784) s-au aflat în satele Coiuceni, Sarata Nouă, Risipeni-Bocșa, Musteața-Oișeni (Fălești), Bogdănești-sat, Vulpești, Petrești, Chirileni, Florești (Ungheni), Limbenii Vechi (Glodeni) (Cereteu 2009, (42), 32), mănăstirea Țigănești, în bisericile Mazarachii, Învierii, Râșcani din Chișinău, cu circulație în Tighina (Constantinescu-Iași 1929, 41; Ghibănescu 2001, 89; Caproșu, Chiaburu 2008, II, 544-545), Găureni (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 428, 429), Suruceni (Ialoveni) cu circulație în Fundu Galbenii (Hâncești) și Lăpușna (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 454, 478, 640).

În fondurile și colecțiile din Chișinău sunt cunoscute patru exemplare¹⁶ ale *Penticostarionului*, ediția din 1785 (BRV 1910, II (494), 309). Primul a aparținut, potrivit notei scrise de către preotul Constantin Benchescu, bisericii cu hramul Adormirii Maicii Domnului din localitatea Telenești, al doilea a fost cumpărat în anul 1789, de către locuitorii satului Camenca (Glodeni), din nordul Basarabiei, iar altul a fost proprietatea preotului Alexandru din localitatea Heciul Nou (Sângerei). Un exemplar al acestei ediții a *Penticostarionului* a fost atestat printre cărțile bibliotecii Casei Mitropolitane din Chișinău, cu circulație în Iași,

la biserica Sfântul Nicolae Domnesc (Mihail 1993, 178), altele la: mănăstirea Hârbovăț (Mihail 1993, 186), în schitul Cornești, satul Bum-băta (Ungheni) (Cereteu 2009 (43), 32), Țibirica (Călărași) (Mihail 1993, 209), Onișcani (Călărași) (Mihail 1993, 214), Căinari Vechi (Soro-ca) (Mihail 1993, 223), biserica Sfântul Ilie din Chișinău, Vorniceni (Strășeni) (Constantinescu-Iași 1929, 41), Valea Trestieni (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 529), Gârla (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 564).

Antologhionul, ediția din 1786 (BRV 1944, IV, 99), tipografia Episcopiei, a circulat la est de Prut. La momentul actual al cercetărilor cunoaștem cinci exemplare de colecție¹⁷ ale acestei ediții. Un *Antologhion* a fost cumpărat de către căpitaniii Andrunachi Rughi și Ion Buhun, pentru biserica Rughiului, localitate și mănăstire din nordul Basarabiei, fără a fi precizată perioada cronologică când a fost cumpărată sau dăruită. Alt *Antologhion* a fost cumpărat în anul 1786, prin osteneala preotului Constantin, pentru biserica cu hramul Adormirii Maicii Domnului din satul Pereni¹⁸. Unul dintre acestea a fost cumpărat de Nicolai Jătaru cu 18 lei de la Episcopul Hușului Iacov în anul 1787, pentru biserica din satul Cărbuna (Ialoveni). Ionică dascăl scrie, fără a menționa anul, că acest *Antologhion* a fost „dat la satul Lăpușna, cari sat au cumpărat altu Minei <sfânt>, iar aceasta iar să margă la numitul sat Cărbuna că esti dreptu a lor”. Un exemplar s-a aflat în satul Scumpia (Fălești) (Cereteu 2009 (45), 32), altele în: Bulboci (Soro-ca) (Mihail 1993, 223), Costești (Râșcani), Zăhăicani (Criuleni) (Constantinescu-Iași 1929, 41), Căbăiești (Călărași) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 560).

Este cunoscută o *Liturghie*¹⁹, ediția din 1787 (BRV 1910, II (511), 316), incompletă și fără note posesorale, iar alte exemplare s-au aflat la mănăstirea Hârjauca (Mihail 1993, 192) și la mănăstirea Curchi (Constantinescu-Iași 1929, 41).

Cazaniile, ediția din 1792 (BRV 1910, II (552) 347), erau destul de utile preoților din Basarabia. Sunt cunoscute în prezent patru exemplare de

¹⁴ Gheorghe Ghibănescu datează cartea cu anul 1792, ceea ce nu este corect.

¹⁵ Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 82667, 56849) și MLR (7412 F.S.).

¹⁶ Primele trei exemplare se află în fondurile MLR (cota 4214 F.B., 1650 F.B. și 1035 F.B.) și ultimul la BNRM (cota 55990).

¹⁷ Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 77103, IV-37644, 82663) și MLR (cota 1180 F.S.) și Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Secția Carte veche și rară, cota 36024 (în continuare se va cita BȘCAȘM).

¹⁸ Între Prut și Nistru există trei localități cu asemenea nume, însă biserica niciuna în prezent nu poartă acest hram.

¹⁹ *Liturghia* poate fi consultată la MNAIM (cota FB-23823-9).

colecție din această ediție²⁰. Un exemplar a aparținut, încă de la 1782, bisericii cu hramul Tuturor Sfinților, din satul Hordinești (Rezina). La 1 august 1932 semnează cântărețul Vasile Moraru din Horăști (Ialoveni). La f. 84^V a unei *Cazanii* este amintit „Cațer Ieron Burlac C”. Aceeași însemnare se află la f. 17 a unei *Liturghii*, tipărită la Chișinău, în anul 1837 din fondurile MNAIM (cota FB-23918). Împreună, aceste două cărți, au aparținut unui fost călugăr, care după închiderea lăcașelor de cult din Basarabia, le-a ascuns pentru a fi protejate. Este vorba, probabil, de fostul egumen Ieronim Moldovan, iar cărțile sunt din bibliotecile mănăstirilor Hârbovăț, Curchi sau Noul Neamț din Basarabia. O altă *Cazanie* a avut un destin interesant: la începutul secolului al XIX-lea a fost dată ca zestre de către „dascalul Ștefăniță zet preutulu(i) Ioan” fiicei sale Nastasia, împreună cu alte șapte cărți. Ulterior, la 17 decembrie 1818 preotul Ion din Albineț scrie că a cumpărat această carte „cu cinci lei cu drepti bani(i) mei”. Credem că este vorba de satul Albinețul Vechi din raionul Fălești. Exemplare de *Cazanii* s-au aflat în perioada interbelică în: Ustia (Glodeni) (Cereteu 2009 (47), 32), Sângera, Dănceni, Zâmbreni (Ialoveni), Drăgușeni Vechi (Hâncești), Văsieni (Ialoveni), Vadul lui Isac (Cahul) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 521), Mileștii Mici (Ialoveni), Strășeni (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 522), Lozova (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 547), Cobâlnea (Șoldănești) (Ghibănescu 2001, 46; Caproșu, Chiaburu 2009, III, 55), Ruseștii Noi (Ialoveni) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 26), Corjeva (Criuleni) (Caproșu, Chiaburu 2009, IV, 258).

Este atestat un *Molitvenic*²¹, ediția din 1793 (BRV 1910, II (566), 355), incomplet. Unii posesori sau cititori ai cărții și-au însemnat numele: „Roșca Niculai” (f. 248^V) și „Constantin Roșca” (f. 249). Un exemplar de *Molitvenic* (Râmnic, 1793) a aparținut mănăstirii Hârbovăț (Mihail 1993, 186) și altul s-a aflat la mănăstirea Condrița (Constantinescu-Iași 1929, 41).

Un *Octoih* (Râmnic, 1793) în anul 1834 aparținea ierodiaconului Ignatie de la mănăstirea Dobrușa (Șoldănești), iar în perioada interbelică era în bi-

blioteca Societății istorico-arheologice din Chișinău (Mihail 1993, 173).

Exemplare de *Apostol*, ediția din 1794 (BRV 1910, II (569), 356), au circulat în Moldova de Răsărit în număr apreciabil. Sunt cunoscute două exemplare de colecție²² ale acestei ediții. Primul exemplar este fără note ale proprietarilor cărții, iar al doilea a aparținut bisericii din Gordinești²³, însemnarea fiind făcută de către dascălul Andrii la 26 martie 1801. Există, însă, o însemnare sumară în care este amintit satul Chiperceni (ținutul Orheiului), din centrul Basarabiei. Un exemplar de *Apostol* a fost cumpărat din Iași la 1 ianuarie 1802 de către Ioniță Pantază din Coșnețai, carte, care a ajuns în biblioteca Casei Mitropolitane din Chișinău (Mihail 1993, 179). Un exemplar s-a aflat în mănăstirea Hirova (Călărași) (Mihail 1993, 198), Telenești-târg (Mihail 1993, 208), Balatina (Glodeni) (Mihail 1993, 225), Târnova (Dondușeni), Ohrincea (Criuleni), Izbești (Criuleni), Hrușeva (Criuleni), Mitropolia și biserica Râșcanu din Chișinău (Ghibănescu 2001, 89), Sângera și Vadul lui Vodă (municipiul Chișinău) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 554), Răscăieți (Ștefan Vodă) (Constantinescu-Iași 1929, 41), Bahmut (Călărași) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 557), Ciutești (Nisporeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 560), Măcărești (Ungheni) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 172).

Arie largă de circulație a avut-o *Evanghelia*, ediția din 1794 (BRV 1910, II (576), 361), fiind cunoscute în prezent șase exemplare de colecție ale acestei ediții²⁴, însă nici unul nu are însemnări manuscrise, din care am putea afla regiunile în care a circulat. Exemplare s-au mai aflat în perioada interbelică în satele Gherman-Dumeni sat, Florițoiaia, Mânzâtești (Ungheni), Stânjineni, Ciolacu Vechi, Sărata Veche, Catranâc (Fălești), Ciuciulea (Glodeni) (Cereteu, 2009 (51), 32), Trușeni (Strășeni) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 557), Bujor (Hâncești) (Caproșu, Chiaburu 2008, II, 566), Șestaci (Șoldănești) (Caproșu, Chiaburu 2009, III, 158), Heciul Nou (Sângerei), Ohrincea (Criuleni), Sângera (municipiul Chișinău), Dănceni (Ialoveni), Ermoclia (Ștefan Vodă), ultimul

²⁰ *Cazaniile* pot fi consultate la: BNRM (nr. inv. 36147), MNAM (nr. inv. 3989), MNAIM (nr. inv. FB-23917), MLR (nr. inv. 3166 F.B.)

²¹ Exemplarul se află la BNRM (cota 10984).

²² Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 56036) și MNAM (cota 4012).

²³ Localități Horghinești, Gordinești la est de râul Prut întâlnim în actualele raioane Edineț și Rezina.

²⁴ Exemplarele pot fi consultate la BNRM (cota 69055, 44060, 44053), MNAIM (cota FB-23384-218), MLR (cota 1651 F.B.) și MNAM (cota 3971).

fiind constatată la Muzeul din Chișinău în perioada interbelică (Constantinescu-Iași 1929, 41-42),

Exemplare de *Octoih*, din 1811 (BRV 1912-1936, III (797), 50) s-au aflat în perioada interbelică în localitatea Valea Rusului (Fălești) (Cereteu 2009 (68), 33).

Este cunoscut un exemplar²⁵ de *Viața Sfântului Vasile cel Nou*, ediția din 1816 (BRV 1912-1936, III (925), 162). Potrivit însemnărilor manuscrise la 19 martie 1845 cartea aparținea preotului Zamfir Bodian din satul Văsieni (Ialoveni). Mai târziu, la 23 martie 1882, este dăruită de către psalmistul Dimitrie Gheorghiev Bejan, din satul Vărzărești (Nisporeni), preotului Dumitru Țaul din localitatea Vozdu.

În pofida distanței apreciabile, cărțile tipărite la Râmnic au circulat în număr destul de mare pe teritoriul dintre Prut și Nistru, fiind aduse deseori de negustorii de cărți, de pelerini, iar în multe cazuri acestea erau răspândite de ierarhii Bisericii din Țara Moldovei. Unele cărți erau schimbate pe alte bunuri materiale ca, de exemplu, stupi de albine, ceasornice, animale sau piei etc.

Cărțile de la Râmnic pătrundeau în cele mai multe cazuri pe teritoriul Basarabiei prin filiera nordică, adică prin intermediul importanțelor centre din Bucovina, dintre care se evidențiază în primul rând orașul Cernăuți. Centrele monastice din Moldova de nord au avut o misiune destul

de importantă în difuzarea literaturii bisericești în rândul credincioșilor ortodoși din Basarabia. O contribuție substanțială în acest context o are vechea capitală a Țării Moldovei, prin care s-au perindat numeroși pelerini, comercianți de cărți, fețe bisericești, aducând cu ei literatură bisericească nu doar de la Râmnic, dar din diferite centre tipografice românești și străine. O altă filieră prin care tipăriturile românești ajungeau la est de Prut este orașul Huși, prin ierarhii episcopiei de acolo. Pe unele cărți, prezența cărora a fost constatată în sudul Basarabiei, este amintit orașul Galați, ceea ce ne îndeamnă să credem că și acest oraș a contribuit la răspândirea literaturii românești în Basarabia. Atestăm numeroase însemnări de donație de cărți din partea Mănăstirii Neamț pentru credincioșii de la est de Prut, mai ales după Marea Unire din 1918.

Așadar, tipăriturile de la Râmnic au circulat cu aceeași intensitate pe teritoriul Basarabiei, ca și altele tipărite la București, Iași, Mănăstirea Neamț, Chișinău etc. La momentul actual al cercetărilor am identificat 49 de titluri de carte de la Râmnic, întâlnite atât în bibliotecile bisericilor din Basarabia, cât și în fonduri și colecții din Chișinău, iar dovadă în acest sens este tabelul anexat mai jos. Dintre cele mai solicitate cărți de la Râmnic au fost: *Mineiele* de la 1776-1780, *Triodion* (1777), *Evanghelie* (1784/1794), *Penticostar* (1785), *Cazanii* (1792), *Apostol* (1794), *Octoih* (1811).

Tipărituri de la Râmnic atestate în Basarabia

Nr. d/o	Titlu, an de ediție	Nr. ex. atestate în perioada interbelică	Nr. ex. de colecție și din biblioteci	Total exemplare atestate
1	Antologhion, 1705	1	1	2
2	Octoih, 1706	-	2	2
3	Triodion, 1731	1	-	1
4	Penticostarion, 1743	1	-	1
5	Evanghelie, 1746	2	-	2
6	Liturghie, 1747	1	-	1
7	Apostol, 1747	1	-	1
8	Cazanii, 1748	4	-	4
9	Octoih, 1750	2	-	2
10	Antologhion, 1752	1	-	1
11	Molitvenic, 1758	1	-	1
12	Liturghie, 1759	1	-	1

²⁵ Exemplarul poate fi consultat la BȘCAȘM, cu cota 28395.

II. Materiale și cercetări

Nr. d/o	Titlu, an de ediție	Nr. ex. atestate în perioada interbelică	Nr. ex. de colecție și din biblioteci	Total exemplare atestate
13	Triodion, 1761	7	4	11
14	Octoih, 1763	7	-	7
15	Psaltire, 1764	1	-	1
16	Antologhion, 1766	2	4	6
17	Penticostarion, 1767	4	7	11
18	Liturghie, 1767	2	-	2
19	Molitvenic, 1768	1	-	1
20	Minei pe octombrie, 1776	4	1	5
21	Minei pe noiembrie, 1778	3	2	5
22	Minei pe decembrie, 1779	5	1	6
23	Minei pe ianuarie, 1779	3	1	4
24	Minei pe februarie, 1779	3	1	4
25	Minei pe martie, 1779	3	2	5
26	Minei pe aprilie, 1780	4	1	5
27	Minei pe mai, 1780	4	1	5
28	Minei pe iunie, 1780	5	1	6
29	Minei pe iulie, 1780	3	1	4
30	Minei pe august, 1780	3	1	4
31	Minei pe septembrie, 1780	3	2	5
32	Octoih, 1776	5	2	7
33	Triodion, 1777	11	4	15
34	Cazanii, 1781	3	1	4
35	Molitvenic, 1782	2	2	4
36	Triodion, 1782	7	5	12
37	Sinopsis, 1783	2	1	3
38	Cuvintele părintelui Teodor Studitul	7	-	7
39	Evanghelie, 1784	16	3	19
40	Penticostar, 1785	11	4	15
41	Antologhion, 1786	5	5	10
42	Liturghie, 1787	2	1	3
43	Cazanii, 1792	13	4	17
44	Molitvenic, 1793	2	1	3
45	Octoih, 1793	1	-	1
46	Apostol, 1794	15	2	17
47	Evanghelie, 1794	11	6	17
48	Octoih, 1811	6	-	6
49	Viața Sf. Vasile cel Nou, 1816	-	1	1
TOTAL		202	75	277

Notă: Din cele trei *Cazanii* (1781) din compartimentul „Nr. ex. atestate în perioada interbelică” este și exemplarul din biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului din satul Drochia, r-nul Drochia, pe care l-am văzut în anii din urmă, și care s-a aflat în biblioteca acestei biserici, inclusiv în perioada interbelică.

Bibliografie

BRV 1903: Bibliografia Românească Veche, tomul I, 1508-1716, de Ioan Bianu și Nerva Hodoș (București 1903).
BRV 1910: Bibliografia Românească Veche, tomul II, 1716-1808, de Ioan Bianu și Nerva Hodoș (București 1910).

- BRV 1912-1936:** Bibliografia Românească Veche, tomul III, 1809-1830, de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu (București 1912-1936).
- BRV 1944:** Bibliografia Românească Veche, tomul IV, Adăogiri și completări, 1508-1830, de Ioan Bianu și Dan Simonescu (București 1944).
- Caproșu, Chiaburu 2008, I:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. I (1429-1750) (Iași 2008).
- Caproșu, Chiaburu 2008, II:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. II (1751-1795) (Iași 2008).
- Caproșu, Chiaburu 2009, III:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu; vol. III (1796-1828) (Iași 2009).
- Caproșu, Chiaburu 2009, IV:** Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un *corpus* editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. IV (1829-1859) (Iași 2009).
- Cereteu 2007:** Ig. Cereteu, Satul Drochia: pagini de istorie (Chișinău 2007).
- Cereteu 2008:** Ig. Cereteu, Prezențe bibliofile râmnicene din secolele XVIII-XIX în Basarabia. In: *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 12/II (Alba Iulia 2008), 78-97.
- Cereteu 2009:** Ig. Cereteu, Răspândirea tipăriturilor românești în județul Bălți în perioada interbelică (în baza unui manuscris). In: *Luminătorul*, 3 (Chișinău 2009).
- Constantinescu-Iași 1929:** P. Constantinescu-Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești românești în Basarabia sub ruși*. Extras din *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, vol. XIX, (Chișinău 1929), 35-36.
- Danilov, Grițco, Malahov 2002:** M. Danilov, A. Grițco, L. Malahov, *Cartea românească în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. 1683-1918*. Catalog (Chișinău 2002).
- Eșanu et al. 2003:** A. Eșanu, V. Eșanu, N. Fuștei, V. Pelin I. Negrei, *Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX)*. Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale (Chișinău 2003).
- Ghibănescu 2001:** Gh. Ghibănescu, *Impresii și Note din Basarabia* (Chișinău 2001).
- Mihail 1993:** P. Mihail, *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia*. In: *Mărturiile de spiritualitate românească în Basarabia* (Chișinău 1993).
- Poenaru 1973:** D. Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* (Târgoviște 1973).
- Teodorescu 2005:** D. Teodorescu, *Cartea veche românească de Râmnic, 1701-1830* (Slatina 2005).

The circulation of the old romanian books of Râmnic in Bessarabia

Abstract

The present study aims to emphasize the fact that the printings that appeared under the patronage of the printing-press of Râmnic are widespread throughout the entire territory of Bessarabia, and especially in the northern part of the province. The books that were usually found as collection were the following ones *Mineie* (1776-1780), *Triodion* (1777), *Evanghelie* (1784), *Penticostar* (1785), *Cazanii* (1792), *Apostol* (1794), *Evanghelie* (1794), *Octoih* (1811). We determined – up to the present state of research – that there are some significant centres that contributed to the spreading and diffusion of the religious books in Bessarabia. First, we have to mention the books of the Library of the Moldovan Metropolitan seat of Iași, and the hierarches who spread them, among which Metropolitan bishop Veniamin Costachi distinguishes himself in this respect. Another centre with regard to this activity is the Monastery of Neamț. This is the place out of which the Romanian printings were sent to the Bessarabian churches, and especially during the Bessarabian Romanians' pilgrimages to this monastery. The bishop of Huși fully manifested himself in the same direction in the second half of the 18th century during bishop Iacob's rule. As we might notice, the monastic centres substantially contributed to the spreading of the mass religious literature on the territory of the estranged province.

Распространение старопечатных книжных изданий Рымника на территории Бессарабии

Резюме

В данной статье рассматриваются проникновение и распространение старопечатных книжных изданий Рымника на территории восточной Молдовы, названной и Бессарабией. Большая часть старопечатных книг из Рымника проникли на территорию Бессарабии через Буковину, в частности упоминается город Чернэуць. Другие пути проникновения проходили через Яссы, Хушь, Галаць. Монашеские центры севера Молдовы сыграли важнейшую роль в распространении религиозной литературы на территории всей

Молдовы. Определенный вклад в этом отношении имели и торговцы, паломники, монахи, другие священные лица. Были обнаружены пометы на книгах из кишиневских фондов, которые свидетельствуют о том что, после объединения Бессарабии с Румынией в 1918 году, множество книг были подарены румынам проживающих на левом берегу реки Прут, церквям или монашеским центрам. Самые распространенные старопечатные религиозные книги, изданные в Рымник и которые были востребованы в большей мере христианами Бессарабии являются *Минея* (1776-1780), *Триод* (1777), *Евангелие* (1784, 1794), *Триод цветная* (1785), *Казаний* (1792), *Апостол* (1794), *Октоих* (1811) и др.

09.03.2010

Dr. Igor Cereteu, Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 31 August 1989, 82, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova